

SHOIRA SHAMS LIRIKASIDA TASHBIH SAN‘ATINING QO‘LLANILISHI

Bobonazarova Gulzoda

Urganch davlat universiteti, Filologiya fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Shoira Shams lirikasida tashbih san‘atini ishlatilish masalasi ochib berilgan. Shoira bu o‘rinda har bir baytda tashbih, ya‘ni o‘xshatish san‘atini juda jozibador va ta‘sirchan usulda barchaga tushunarli qilib ta‘svirlagan.

Kalit so‘zlar: *she‘riysan‘at, tashbih, bayt, misra, o‘xshatishlar, mushabbih, mushabbixun bix, vajhi tashbih, vositai tashbih.*

Tashbih–Sharq adabiyotida keng tarqalgan san‘atlardan biri bo‘lib, ‘o‘xshatish’ ma‘nosini ifodalaydi. Ikki narsa yoki tushunchani ular o‘rtasidagi haqiqiy yoki majoziy munosabatlarga ko‘ra, o‘xshatish san‘atidir. Tashbih san‘ati ta‘svirlanayotgan shaxs, buyum yoki tushunchalrni o‘quvchi ko‘z o‘ngida aniqroq, jozibaliroq gavdalantirishga xizmat qilib, asar timsollari ma‘naviy qiyofasini yorqinroq ochish, binobarin, shoir g‘oyasini o‘quvchi ongiga to‘laroq yetkazishga imkon beradi.

Sharq adabiyotshunosligida tashbihlar haqiqiy va majoziy tashbihlarga bo‘lingan.. Aniq hayotiy buyumlar, o‘xshatish uchun tanlangan bo‘lsa, **haqiqiy tashbih**, noaniq, mavhumiy tushunchalar tanlangan bo‘lsa **majoziy tashbih** hisoblangan.⁵

Masalan, Shoira Shamsning:

Aylasam oh ul qaro qosh-u ko‘zining hajrida ,

Oqarib borgay yuzidek tiyra sochim tor-tor[Devon 109-bet]⁶

Bunda shoira mahbubaning qosh va ko‘zi hajrida ,sochi xuddi yuzidek oqarib ketganini ta‘sirchan va jozibali tarzda ifodalagan. Bu yerda shoira **majoziy tashbihni** qo‘llagan.

Bir qalandardek jahona jar solur,

Kuylayur ul: Sen g‘aribmi, men g‘arib[Devon28-bet]

⁵ Anvar Hojiahmedov Mumtoz badiiyat malohati ‘‘Sharq’’ nashriyot-matbaa konserni bosh tahririyati Toshkent -1999

⁶ Shoira Shams ‘‘Samandar’’ devoni ‘‘Quvonchbek –Mashhura’’ MChJ nashriyoti Urganch -2019 yil. Bu va keying o‘rinlarda ham shu kitobdan foydalanilgan.

Bu o'rinda shoira oshiq ishq jabrida shunchalik qiynalganki, hattoki jahonga ham xuddi qalanderdek jar solganini ,atrofiga boqib, insonlardan senmi yoki menmi g'arib deya fig'on chekayotganini aniq va lo'nda ifodalagan. Tashbih san'atini naqadar go'zal ifoda etilganiga yana bir bor guvohi bo'ldik.

*Oldi-yu aql-u xushimni **shamsdek** partav yuzung,
Tashladi jonimni oxir bir yonuq g'amxonag'a.[Devon 16-bet]*

Oshiq shunchalik telba bo'lganki, mahbubasi ishqida aql va hushidan ayrildi. Uning yuzi xuddi shams ya'ni quyoshdek partav, ya'ni nur sochardi. Oshiq yor vaslida o'zini bir yonuq g'amxonaga tashlaydi. Bu baytda ham tashbih san'atining go'zal ifodasini ko'rdik.

*Yo'q erur olamda inson **ko'nglidek** mavhum bisot,
Onda **gul** birla **tikonni** birga barpo aylading [Devon33-bet]*

Bunda shoira olamda inson ko'nglidek mavhum narsa yo'q ekanligini ifoda qilmoqda. Haqiqatdan ham inson ko'ngli, misli bir labirintga o'xshaydi. Sababi uni tushunish ,anglab yetish mushkul hodisa. Uni qanchalik anglaganing sayin shunchalik o'zgaradi .Shu so'zlar vositasida **tashbihni** ifodalab o'tmoqda. Shuningdek ikkinchi misrada gul va tikon so'zlari **vositasida tazod** san'atini ham mahorat bilan qo'llagan.

***Sabodek** aylanib zulfim aro yelsang,
Uzorim handasi anda yashil erdi.[Devon 44-bet]*

Bu o'rinda shoira yorni zulf ya'ni qora sochini sabodek aylanib yeil yurganligini go'zal tashbih san'ati vositasida ifoda etilgan.

*Kelding-u ketding hayotim'ga chaman **mavsumidek**,
Necha yil hajring ila dil bo'ldi-ku bulg'onchalik[Devon 63-bet]*

Bunda oshiq mahbubini xuddi mavsumdek tez kelib-ketganini va necha yil uning hajridan dili kuyanligini ajoyib tashbih vositasida ifoda etgan.

***Qumridek** aylab fig'on nola qilgum har zamon,
Bir sado qilmas bayon,benavo o'ldurgusi.[Devon 57-bet]*

Ushbu baytda shoira yor vaslida har zamon, xuddiki qumri singari oh-u fig'on chekishini va ko'p marotaba ul yorni chorlasa ham, bir sado chiqarmaganini ko'rishimiz mumkin. Bu o'rinda yor nolasini sayrab hech ham tinmaydigan qumriga o'xshatmoqda

*Tanim **kabi** to'lg'ondi bu tun,
Ko'zimni **ufqdek** xunbora qilding [Devon 36-bet]*

Ushbu baytda shoira yorning tani xuddiki Jayhun daryosi singari to'lg'anganini va ko'zini ufqdek qamashtirganini tashbih vositasida istifoda qiladi. Shuningdek, shoira tashbih bilan birgalikda, talmeh san'atini ham Jayhun so'zi yordamida ifodalaydi. Ya'ni Jayhun daryo nomini ifodalamoqda. Bu daryo Amudaryoning

qadimgi nomlaridan biri sanaladi. Qadimgi turk tilida “Joy” va “Xun” soʻzlaridan kelib chiqqan. Xunlar yashaydigan joy degan maʼnoni anglatadi.

Ashkimni toʻksam hajring tunida,

Durdek qoʻnubdur baldolaringa [Devon 25-bet]

Bu oʻrinda shoira ayriliq tunida koʻz yoshlari xuddiki durdek yogʻilganini ajoyib tashbih vositasida ifodalamoqda. Dur bu oʻrinda xuddiki marjon sifatida ifodalangan.

Samandardek iki koʻz otashida

Ichim yondi misoli „gʻof” yaqosi [Devon 58-bet]

Ishq alangasi shunchalik kuchliki, xattoki Samandar qush misoli ikki koʻzi otashda yondi. Ichi shunchalik yondi va hech narsadan xabari yoʻqdek goʻyo. Afsonaviy qushlardan biri Samandar haqida turli xil fikrlar mavjud. Samandar goʻyo qorli-muzli oʻlkalarda yashagan afsonaviy qor qushidir. Bu qushning tumshugʻi polat, qanotlari esa chaqmoq toshidir. Samandar qush ikkita bola ochadi. Bolalari bir kunning oʻzidayoq qanot chiqarib, parvoz qiladi. Bundan sevingan Samandar hamma narsani unutib, tumshugʻini qanotiga uradi. Shunda olov chiqib, oʻzi ham, bolalari ham kuylay ketadi. Mumtoz sheʼriyatda bu qush majoziy maʼnoda ishlatiladi. Shoira bu baytda tashbih sanʼatini juda goʻzal holda ifodalab bergan. Shoira shu sababdan ham bu afsonaviy qush sharafiga devonini „Samandar” deb nomlagan boʻlsa kerak.

Sargʻaribdur hajr-u hijronda yuzim gulbargidek,

Fasli koʻklamda el-u, men zaʼfaroniy kuzdaman. [Devon 92-bet]

Hajr va ayriliq alami natijasida, uni yuzi soʻlgan gul bargi singari sargʻayib ketgan. Bu hodisa xuddiki, kuz faslida sodir boʻlgandek va uni sariqlik qoplaydi. Bu oʻrinda ham tashbihning yana bir jozibasini guvohi boʻldik.

Jamoling –mohdek derlar xatodur,

Sababki, ul yuzi dogʻlik matodur. [Devon 104-bet]

Jamolingni moh, yaʼni oydek deb aytsalar, xato deb biladi. Chunki, uni yuzini dogʻli matoga qiyoslaydi. Bunday deb aytishiga sabab shuki, yuzda ham xuddi oy singari dogʻlari bordir. Goʻzal oʻxshatishni yana bir bor guvohi boʻldik.

Zaif jismim firogʻinda xazondek paymol oʻldi,

Uzorimni chaman ichra zarafshon ayladim, bir kel [Devon 66-bet]

Bu oʻrinda shoira yor jismi mahbubani firogʻida xazondek zaiflashib qolganini goʻzal tashbih vositasida ifodalaydi. Mahbubani chaman ichra qidiradi va bir bora kelishini istaydi.

Shoira tashbih sanʼati bilan bogʻliq misollarda oshiqning mahbubasiga muhabbatini shu qadar goʻzal ifodalaganki, bu oʻrinda koʻz yoshlari qolmaganligini koʻrishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, haqiqiy shoirlar tashbihdan faqat soʻz oʻyini sifatida emas, balki asar gʻoyasini jozibali ifodalash maqsadida foydalanganlar. Tashbih

san'atining ildizlari shu sababdan ham, uzoq davrlarga zamonlarga borib taqaladi. Shoira Shams bu san'atini sodda va ravon usulda qo'llanishiga alohida ahamiyat qaratgan. Bu maqoladan she'riy san'atlarning ifoda xususiyatlari, o'quvchini diqqatini tortadi. Adabiyotimizda mana shunday, ta'sirchan badiiy san'atlar albatta juda ko'p. Biz esa bu o'rinda o'xshatish san'atiga to'xtaldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. Anvar Hojiahmedov Mumtoz badiiyat malohati "Sharq" nashriyot-matbaa konserni bosh tahririyati. Toshkent -1999*
- 2. Shoira Shams Samandardevoni "Quvonchbek-Mashhura" MCJ nashriyoti Urganch-2019*
- 3. To'xta Boboyev Adabiyotshunoslik asoslari Toshkent-O'zbekiston-2002*
- 4. uz.m.wiktionary.org*
- 5. <http://hozir.org>>intensiv-kurs*